

Straipsniai

MĄSTYTI KLAUSIANT IR ABEJOJANT; MĄSTYTI TAIP IR ANTRAIP

Viktorija Daujotytė-Pakerienė

Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedros profesorė

Donato Saukos sukakčiai

1. Antropologinė fenomenologija kaip mąstymo horizontas

Straipsnio pavadinimo sandai iš Donato Saukos minčių fragmentų, skaitytų ir išgirstų. Tuo judesiu pasirinktas ir mąstymo apie šią ryškią kultūros ir akademinio gyvenimo figūrą išeities taškas: kliautis tuo, kas patirta iš bendravimo, paremto pasitikėjimu, remtis jo paties nustatytais ar nusistatytais literatūros ir kultūros vertinimo principais, neatskirti jų nuo žmogiškosios substancijos, jungiančios prigimties savytumą, kultūrinės ir asmeninės patirties gylį, egzistencijos tankį, kalbėjimo toną. Kliautis tuo, kas iškyla iš svarstomojo asmens pamatų, ir kartu matyti, kad tie pamatai iš panašios mintijimo medžiagos kaip paveikiosios XX amžiaus Europos humanistinės teorijos, tarp jų egzistencializmas ir fenomenologija. Neužmiršti, kad didžioji, veiklioji Donato Saukos gyvenimo dalis sutapo su nelaisvės, ideologinių varžtų laiku: Lietuvių literatūros katedroje jis dirbo nuo 1956-ųjų iki 1993-ųjų metų.

Donato Saukos kaip kultūros fenomeno apmąstymui šiame straipsnyje pasirenkamas fenomenologinės antropologijos kelias, jungiantis patyrimu prieinamą žmogaus, jo mentalinės erdvės bei egzistencinės veiklos analizę ir ją papildančią kritinę refleksiją. Fenomenologinis rakursas sutelkia antropologijai didesnę patirties, santykio su tuo, kas dėl individualių prielaidų *man yra*, akcentą, sujungia *mane, mano, man su tavo, tavo, tau*. Teikia daugiau galimybių asmens, jo veiklos, darbų, įnašo į kultūrą ir apskritai visuomenę, jos būvį egzistencinio vienio pajautai.

Daugeliui filologų, humanitarų profesorius matytas iš arti – ne tik auditorijoje, bet ir kalbantis – akis į akį. Savaip persmelktas viešo mąstymo (paskaitoje, seminare) ir atskiro, netgi intymaus rašymo, neatskiriamo nuo jam ir jo kartos šviesiajai daliai tekusios *tyliojo gyvenimo* patirties, savitai rezistenciškos.

Tyliojo gyvenimo sąvoka iš vieno programinių Donato Saukos pasisakymų: *tylusis gyvenimas*, „privačioji sfera soviet-

mečiu reiškė kažką daug daugiau nei vien prieglobstį nuo išorinės prievartos. Nors ir neapsaugota nuo gniuždančio totalitarizmo sistemos poveikio, vis dėlto ji buvo vienintelė reali bazė individo atsparai prieš valstybę, ideologiją. Santykinė šios sferos autonomija sovietmečiu apima pustrėčios kartos brandos metus – ganėtinai ilgą tarpą susiformuoti tam tikram pastoviam interesų ir polinkių ratui. Tam tikram nemažos visuomenės dalies meno, kultūros, humanitarinių vertybių primatui. Šiuo atžvilgiu tyliojo gyvenimo atmosferą puikiai prisimename¹. Nedaug teturime tos atmosferos, kurioje formavosi to laiko padarumo kodeksai, gyvų šaltinių. Vėlyviausias liudijimas, apimantis ir mano kartos patirtis, – Arvydo Šliogerio monografija *Būtis ir pasaulis*, parašyta aštuntajame dešimtmetyje; jos paantraštė „Tyliojo gyvenimo fragmentai“. Su Šliogerio mąstymu Saukos ne kartą susitikta – viešame dispute ir tylios analitikos plotmėje. Tačiau kad ir akcentuotume tyliojo gyvenimo patirtis, turėsime pripažinti, jog Donatas Sauka – *viešumos žmogus*. Žmogus, turįs poreikį pozicijai, nuomonei, dalyvavimui, pasisakymui, vertinimui, kuris gali būti abejojančias ar ir visai kitoks. Lemiamu istorijos momentu jis yra ištaręs: *Noriu suprasti* (taip pavadinta publicistinė eseistika, kukliausiu būdu, iš pjaustomo popieriaus nuoliekų išleista 1990-aisiais). Reikšmingas straipsnis „Ideologija, kultūra ir absurdo karuselė“ – stiprus balsas, praeito amžiaus paskutinio dešimtmečio viduryje atkreipęs dėmesį į sudėtingus nacionalizmo, tautinio orumo

aspektus, kritiškai pažvelgęs į pernelyg savimi, savo teisumu pasitikinčią išėiviją, į naujojo laiko „teisiuosius“, kuriančius lietuvių inteligentijos teisimo retoriką. Pasirodė kaip ryškūs visuomenės analitikas ir kritikas, kurio akiratyje – svarbiausi visuomenės klausimai; negalima turėti iliuzijų dėl laukinio kapitalizmo, mokykla, kalba, lituanistika niekada negali išnykti iš mąstančios sąmonės akiračio. Pamatiniai sprendiniai, išlaikantys aktualumą: mokyklų mokyimo programos niekada nepriklausė nuo filologinės visuomenės nuomonės, nors turėtų; lituanocentrinė filologijos orientacija formuoja rezervato sąmonę. „Rezignacinis požiūris į tautos istorinę lemtį, turime pripažinti, yra stipriai persmelkęs – taip, kad mes patys nebejaučiame – mūsų humanitarinį pasaulėvaizdį.“² Pamėginta nubrėžti perspektyvą – sunku būtų rasti jai alternatyvą: nacionalinio sąmoningumo ir kritinio potencialo tarpusavio santykis yra pamatinė sąlyga, nulemianti visuomenės modernėjimo galimybes. Nacionalizmas be kritinio ir savikritinio prado uždaro, apriboja. Bet kritika be nacionalinio sąmoningumo (atvirai polemizuojama su Tomo Venclovos, Leonido Donskio mintimis) naikina nacionalinį sąmonės budrumą, orumą. Manytina, kad šis straipsnis pratęsia *Noriu suprasti* publicistinę aistrą, konstruoja intelektualinės patirties vertikale. Tai atitinka jo paties mintį, kad asmenybė, sutraukianti į save skirtingas epochas, yra vertikalės, išlaikančios laiko tėkmės vientisumą, subjektyvioji sąlyga³. Turėtume sutikti, kad savo darbais, mąstymu Donatas Sauka yra

¹ Donatas Sauka, „Reforma ir jos Autorė“, *Metai* 5–6, 2001, 147.

² Donatas Sauka, „Ideologija, kultūra ir absurdo karuselė“, *Metai* 10, 1995, 129.

³ *Ten pat*, 127.

apėmęs daug laiko, kad iš tiesų sąmone yra sutelkęs savitą vienį: nuo lietuvių seniausių dainų ir mitų iki René Descartes'o, Johanno Wolfgango Goethe's. Paskutinį praeito amžiaus penkmetį jis buvo susitelkęs į esminio Lietuvai, jos kultūrai santykio (bendriausia prasme: tautinės savasties ir atvirumo pasauliui) svarstymą. Jautė jo problemišumą, išliekantį ir *Fausto amžiaus epilogė*: stengiamės konfrontuoti su savimi, kad būtume talpesni pasauliui, bet ar pasaulis kaip nors įsipareigoja būti talpesnis Lietuvai? Ar iš tiesų lemtis viena – prisitaikyti, besąlygiškai tikint, kad turime stiebtis toliau pažengusiųjų linkui? Donatas Sauka yra iškėlęs daug klausimų, per mažą teturime galinčių ir norinčių juos svarstyti. Pakankamas pamatas rezignacijai.

Profesoriaus kūrybinė – kultūrinė veikla šakota: praktinė, pedagoginė, iš esmės besiremianti jam artimos Švietimo epochos principais (*Sapere aude* kantiškasis padrašinimas: išdrįšk pažinti, išdrįšk kliautis savo galva), mokslinė, filologinė, kultūrologinė. Daug kas, kas daryta, tikrinta. Ir savo paties išmanymu, ir laiko. Apie tautosaką vadovėliniu būdu (*Lietuvių tautosaka*, 1982) prabilta po dvidešimties metų praktinio darbo. Puslapiai iš specialiųjų lyrikos kursų, skaitytų lituanistams, negreit pasiekė didžiąsias kultūrologines knygas.

Skaitydami, *kantriai* skaitydami, neužmiršdami profesoriaus priminimo apie *kantraus skaitymo pramogą*, atgauname drąsą remtis ankstesne, bet nebūtinai išsekusia terminija – susitinkame su egzistencija, ontologija, su jos įgalinta literatūra ir jos tyrimu. Dar labiau konkretinant – susitinkame su gyvenimu, su sąmonei neišvengiamu prasmės klausimu, įvietinamu-įlai-

kinamu literatūros. Atnaujindami terminiją, nes ieškome kalbos, ieškome galimybių *pasakyti kaip tai yra, kaip mūsų sąmonė geidžia ir geba pasisakyti apie tai, kas kūrybos būdu sakyta-pasakyta-sakoma*. Kas, laikui keičiantis ir keičiant, kitaip ar kiek kitaip suvokiama. Netgi *antraip*, bet nebūtinai. *Antraip* veda prie ribos. Donatas Sauka *mąstyti antraip* pavartoja kalbėdamas apie Friedrichą Nietzsche; pagrįstai, tai ribinė filosofija. Neperdėtume sakdami, kad Donato Saukos mąstymas jaučia ribos trauką. Rizikos trauką.

Antropologinė fenomenologija nėra pirminė sąvoka, tai teorinis darinys; dėmesio sutelkimas į žmogų, jo pasaulį, apimantį buvimo-išbuvimo reikmeniškumą ir atskirą, bet nuo kasdienybės neatskiriamą prasmės lauką, kurio viename gale maištingasis kūrybingumas, kitame – neišvengiamas nuolankumas, susaistytas tikėjimo, vilties, meilės. Fenomenologija – neišvengiamai egzistencinio atspalvio; matyti, *kas leidžiasi pamatoma, pasakoma*.

Pasirenku atvirą poziciją – su Donatu Sauka siejasi mano studijų, intelektualinio brendimo metai, pripažįstu jo įtaką savo literatūriniam interesams, pasirinkimams. Vertinu jo darbus, dvi knygos – *Lietuvių tautosakos savitumas ir vertė* bei *Žemaitės stebuklas* – yra tekstai, prie kurių nuolat grįžtu, cituoju. Artimumą atvirai reflektuoju, įtraukiu į prielaidas. Dalis Donato Saukos mokslinio ir asmeninio veikimo lieka anapus mano kontaktinio suvokimo horizonto – čia miniu savo interesams svarbią studiją *Salomėjos Nėries kūryba, 1921–1940* (1957).

Redukcijos žingsnis – sąmonė suvokia reiškinį, šiuo atveju – Donato Saukos kaip

kultūros figūros fenomeną, gilinasi į jį taip, kaip jis yra pasirodęs (palieka suskliaustą nepatirtų, neprieitų dalykų plotą) ir kaip rodosi *dabar*. Sąmonė grįžta atgal, atsimena, pagal galimybes tikrina reakcijas ir vertinimus). *Dabar* tebėra esmingas – tik prieš dvejus metus antruoju leidimu išleista Donato Saukos studija *Lietuvių tautosaka*; autoriaus žodyje konceptualizuojamas intuityvus sąmonės darbas *ieškant* („Intuityviai ieškoma specifinio metodo kiekvieni tautosakos rūšiai ir žanrui“), didesnė atida skirta antropologijai („Tautosakos etoso elementų reikšmę tarpusavio bendravime ateinančioms kartoms išvelgia antropologija“). Antropologija vis labiau regima kaip bendrasis humanistikos horizontas; svarbu yra tai, kas yra svarbu žmogui kaip sąmoningai būtybei, kas liudija jį, jo galimybes, pasireiškimus. Antropologinė fenomenologija – šio apmąstymo metodologinis pamatas, bet ne įrankis. Žmogus yra; būdamas bet kuriomis aplinkybėmis jis renkasi *kelią*, tai, ką nori daryti. Pirmaisiais pasirinkimais jis lemia pats save, įeina į situacijas bei aplinkybes, kuriomis formosis tolesni egzistenciniai motyvai. Tik savyje, iš savęs mes suvokiame fenomenologijos prasmę ir esmę.

Donatas Sauka visais savo darbais ir nuostatomis yra buvęs (ir tebėra) arti fenomenologijos, ypač fenomenologinės antropologijos; arčiau negu galėtų iš karto atrodyti. Pridursiu – tas artimumas iš pradžių buvo (ir liko) *intuityvus*; *skaudančios minties*, kūrybą suvokiant kaip *asmeninio likimo svertą*, kaip būtinybę gręžtis į huserliškai heidegeriškąjį „savo paties tylumą“. Be abejonės – rašant kad ir apie Salomėją Nėrį – fenomenologinės-egzistencinės

nuostatos kirtosi su oficialiąja socialistinio realizmo doktrina; instrumentiškai – ir su būtinosios redukcijos negalimybe. Nebuvo įmanoma laisvai pasirinkti, laisvai atsisakyti to, kas sąmonei leistų pradėti iš pradžių, iš pačių tekstų; priegose privalu buvo pripažinti tai, kuo negalima abejoti. Pavyzdžiui, to, kad Salomėja Nėris – įžymi lietuvių tarybinė poetė, lietuvių socialistinio realizmo pradininkė. Bet juk ir *antraip*, priegomis neužsidengiant, – įstabi lietuvių lyrikė, pirmąją savo viršūnę pasiekusi prieš 1940-uosius, romantinio talento. Dviguboji humanistika – nuo pokario iki septintojo dešimtmečio vidurio; riba tarp *taip* ir vis dėlto – *kitaip*. 1965-ieji Donato Saukos programiškai įtvirtinami kaip „slenksčio metai lietuvių tapyboje, kino ir foto mene, lyrikoje ir novelistikoje“⁴. Vėlyvasis Vincas Mykolaitis-Putinas, permaštantis Žemaitę, Adomą Mickevičių, gilinęs į Goethe, ankstyvoji Meilė Lukšienė su Jono Biliūno interpretacija, ankstyvoji Vanda Zaborskaitė su atnaujinančia lietuvių kritinio realizmo receptija, ankstyvasis Donatas Sauka su Salomėja Nėrim. Ankstyvasis Vytautas Kubilius, dar blaškomas pasirinkimų. Tylusis Kazys Grigas, kūrybingasis, talentingasis tautosakininkas, dėl tautosakos atsisakęs kitų savo galimybių. Artimasis kontekstas, dar kiek vyresnis Jurgis Lebedys, sovietinėje tikrovėje bandantis įteisinti Simoną Stanevičių, Simoną Daukantą, Mikalojų Daukšą, kiek jaunesnis Juozas Girdzijauskas, puoselėjęs iliuziją, kad statistiniais metodais tiriama eilėdara neužkirs kelio Jonui Aisčiui, Ber-

⁴ Donatas Sauka, *Fausto amžiaus epilogas*, Vilnius: Tyto alba, 1998, 389.

nardui Brazdžioniui. Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedra, katedra, turinti istoriją; taip pat ir istoriją su asmenybių siužetais, palankiais pasakojimui. Erdvė, kurioje formavosi ir fenomenišškai reiškėsi asmenybinis Donato Saukos santykis su kolegomis (išskirtinis artimumas su Meile Lukšiene – pagal socialinį nusistatymą, kritinio proto dominantę, saviironiją, abejonę, charakterių dermę netgi aštriaisiais kampais), studentais, diplomantais, aspirantais. Persirašančios asmenybės fenomenas, ryškus dalyvavimas kitų likimuose dėl nepertraukiamo sąmonės nukreiptumo į kitus, palankaus ir provokatyvaus neatskiriamai, dėl tarpžmogiškųjų santykių intensyvumo. Labai daug skaitantis – figūra, kuri lietuviškojo skaitymo fenomenologijos galėtų būti aprašyta kaip viena iš pamatinių. Bet manyčiau, kad Donatą Sauką (panašiai kaip jo cituojamą ir netgi aptariamą Descartes'ą) veikė (tebeveikia) ir didžioji pagunda: „Prieš imdamas skaityti, mėgindavau įsitikinti, ar negaliu ko nors panašaus sugalvoti įgimtu išvalgumu, ir uoliai saugojaus, jog skubotu skaitymu neatimčiau iš savęs to nekalto malonumo.“⁵ Vienas įdomiausių fenomenologinės redukcijos pavyzdžių: apsaugoti įgimtas sąmonės galimybes, pačiai nueiti įmanomą mąstymo atkarpą, nebūti paveiktai, poveikio galimybę susklaudžiant. Daug kas Donato Saukos yra padaryta *įgimtu išvalgumu*, gebėjimu naudotis savo paties patirtimi ir patirties patirtimi, susidarancia ir iš knygų – nuo kibernetikos, kadaise valdžiusios smalsiuosius protus, iki Norberto

⁵ Donatas Sauka, *Fausto amžiaus epilogas*, Vilnius: Tyto alba, 1998, 462.

Wienerio, nuo jo atgal – iki Immanuelio Kanto, Edmundo Husserlio, Martino Heideggerio; nuo jo iki Peterio Sloterdijko *Ci niškojo proto kritikos*, iki Gabrielio Josipovicio, egzistenciškai orientuoto literatūros profesoriaus, neįsivaizduojančio pasaulio be knygos. Rečiausias atvejis – reaguoti į knygą kaip į sąmonės įvykį ir jo prasmę išskleisti straipsniu⁶. Figūros remiasi figūromis. Figūros įgalina figūras. Figūra pralaužia uždara ratą: teigiama, kad nėra ir būti negali, o yra ir yra dargi *kitaip*. Iš Josipovicio pratarmės trečiajam *Pasaulio ir knygos* leidimui: „Knygos turi tendenciją iškreipti mūsų santykį su pasauliu ne tuo, ką jos byloja, bet savo žodžiais neišreikštu tvirtinimu, jog pasaulis yra kaip knyga; tuo pat metu tikrai knygos – čia aš kalbu apie literatūrą, tiek parašytą eilėmis, tiek proza, – gali ir šitai demaskuoti, ir vėl mums grąžinti savo pačių daugeriopų galimybių bei daugeriopos pasaulio esmės pojūtį. Žinoma, abu šie dalykai – įtarumas ir pasitikėjimas – eina koja kojon ir turi taip eiti, kad pasaulis nežlugtų pasiduodamas arba cinizmui, arba sentimentalumui.“⁷ Tai atitiktų prielaidų formulę, šiame straipsnyje taikomą ir Donatui Saukai: mąstyti taip, bet ir kitaip, abejoti, *įtarti*, bet ir pasitikėti, išsprūstant iš nuolat žmogaus sąmonės tykančių cinizmo arba sentimentalizmo spąstų.

Figūra – kaip ji vartojama šiame straipsnyje (kultūros figūra, humanistinės reikšmės figūra) tėra tekstinis ženklas, kuriuo bandoma aptarti tai, kas akademinio

⁶ Donatas Sauka, „Paradoksas ir ironija – jungas ir žaismė (Kantraus skaitymo pramogos)“, *Sambalsiai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, 181–212.

⁷ Gabriel Josipovici, *Pasaulis ir knyga*, Vilnius: Mintis, 2003, 12.

elito asmenį – profesorių išskiria iš kitų, leidžia apžvelgti jo atstovaujamą ir kuriamą prasmės lauką. Bet ženklas, išskylantis iš jau suformuotų ar tebesiformuojančių prasmių, tad paslankus, judrus, galintis pasislinkti ir į *figūratyvumo*, metaforos, sąmoningo stilistinio įvaizdijimo zoną. Patirtis leidžia sakyti, kad Donato Saukos ir gyvenimiškoji figūra yra vaizdi; savita eigastis, greita, lengva, sausiai kieta, greito, staigaus žvilgsnio; kitokia nešiosena (uniformuotais tarybiniais metais oficialiai kostiumuotiems to laiko universiteto asmenims neįtiko jo megztukai ir megztiniai), nenuspėjamos reakcijos, nenumatomų vertinimų. Asmens figūratyvumas, vaizdumas, prileidžiantis, netgi pritraukiantis kalbą apie *kultūros figūrą*. Bet jau – *kultūros*. Jos atspaudai ir gyvenimiškuose figūros kontūruose. Čia turime stabtelėti: teorinis žvilgsnis skiria gyvenimiškąją figūrą, išvaizdą, pavidalą, ir suvokiančioje, interpretuojančioje sąmonėje susidarančią figūrą, daugiasluoksnį, kintantį vaizdinį⁸. Asmuo iš prigimties, ugdymo ir saviugdos įgyja galimybių *skleistis* darbais, veikla, įtakomis. Išsiskleidžiantys prasmių ratilai yra figūriški, susidaro iš pasikartojančių linijų, sklindančių iš asmens sąmonės, jos užsiimamų plotų. Susitinkame su nuolatinu *įfigūrinimu*, kai mąstome apie asmenį, jo veiklą, darbus, tyrimus. Maždaug ta prasme, kaip Wolfgango Iserio, žvalgančio literatūrinės antropologijos galimybes, *inscenizavimą* apibrėžiančio kaip antropologinę kategoriją⁹. Kas yra inscenizacija,

žvelgiant antropologiškai? *Scenos* – kuriuo nors būdu išryškintos, pakylėtos vietos reikalingumas, kad būtų galima pamatyti, išgirsti tą, kas siekia būti pamatytas, išgirstas, galbūt yra to vertas. Gal ir plačiau – fenomenologijos, antropologinės fenomenologijos linkui Donatą Sauką bus pavadėjusi ir imliai suvoktos naujosios fizikos teorijos, paneigusios eksperimentatoriaus – tik objektyvaus stebėtojo – poziciją. Ir fizikinis tyrimas yra priklausomas nuo tyrėjo, nuo jo pozicijos, pasirinkimo. Fizikų išvada, neabejotinai priimtina: „Visi mes esame ir aktoriai, ir žiūrovai pasaulyje!“¹⁰ Iseriškasis *inscenizavimo* siekinys – sceninio tikrumo. Sutiksime, kad Donatas Sauka – scenos žmogus, viešumo, nors ir negalime pasakyti, kiek tai įgimta, kiek išsiugdyta kaip buvimo auditorijoje, prieš auditoriją poreikis. *Inszenizuoti save taip, kad atrodytum tikras*. Mąstant apie literatūros antropologiją viena iš pamatinių jos strategijų ir būtų bandymas atsakyti į klausimą, kuriuo būdu tai, kas yra fikcija, literatūros kūrinyje įgyja tikrumo statusą, ima veikti tikrumo sugestija. Kultūros figūra neturi būti tapatinama su asmeniu, bet ir negali būti visai atskiriama. Mus, žiūrinčius, klausančius, skaitančius, stebinančius, neabejotinai veikia galia, liekanti už kadro, bet kadrai įgalinanti.

Fenomenologiškai žvelgiant, kultūrinės reikšmės ir prasmės *išauga*, yra išauginamos matymu, suvokimu, interpretacijomis. Susitinkame su tuo, kas išauga iš tiriančios ir patiriančios sąmonės. Kultūros figūra galiausiai virsta intencionalia metafora, kurią patiriame ir tiriame. Reikia sutikti su

⁸ Gero von Wilpert, *Sachwörterbuch der Literatur*, Stuttgart: Alfred Kröner Verlag, 1989, 298.

⁹ Wolfgang Iser, *Fiktyvumas ir įsivaizdavimas*, Vilnius: Aidai, 2002, 263.

¹⁰ Sauka, 1998, 419.

Iseriu, kad, „norint atskleisti teksto intenciją, geriausios galimybės atsiveria tiriant ne autoriaus gyvenimą, užmojus ir įsitikinimus, o intencionalumą, kuris reiškiasi pačiame fikciniame tekste per užtekstinių sistemų atranką. Teksto intencionalumą sudaro tai, kaip jis atitrūksta ir atsiriboja nuo tų sistemų, su kuriomis save siejo“¹¹. Donato Saukos mąstymas susaistytas su ypač plačiais ryšiais; klausimas tik, ar juos vadinti užtekstiniais ar, kas atrodo tikslingiau, kontekstiniais.

Kultūrinių sąveikų ir kartu įveikų sistema, kuri yra sukurta *Fausto amžiaus epilogė* (1998), išskirtinė. Tai – *opus magnum*, ašis, ant kurios suverta visa, apie ką esmingiau mąstyta, lytėta, liestasi. Taip, suimama labai daug – Goethe, Raineris Maria Rilke, Borisas Pasternakas, Paulis Valéry, Nietzsche, moksliniai ieškojimai ir atradimai, jaudinę, traukę ir blanke; lietuvių poezija ir proza nuo Adomo Mickevičiaus, Maironio, Vinco Mykoliaičio-Putino iki XX a. paskutinio dešimtmečio, iki Vlodo Šimkaus, iki ne kartą cituoto posmo, kažkuo Donato Saukos sąmonei labai svarbaus:

Nejau šį vakarą prie rampos
galėjote neatpažinti,
nepastebėt kaip kokio dramblio
to mano didelio „kažin?“

Sąmonės judesys – maksimaliai priartėti ir netikėtai atsitraukti, *atitrūkti*. Pačiam versti svarbiuosius klasikos tekstus – Goethe’s „Marienbado elegiją“, pavyzdžiui. Seno žmogaus meilės išgyvenimas – ypatingos sąmonės patirties poetinis liudijimas. Vienas posmas iš ilgo teksto,

sklandus, grakštus, su neprarastu širdies dramos įspaudu:

Bet vieną mirksnį trukęs burtas tirpsta, sklaidos.
Iš užmaršties jo apžavus kas gelbėtų pavydžiai.
Vien tik širdis – slaptavietė. Tą brangų veidą
tik ji išsaugo. Besimainantį tolydžio.
Iš vieno randas daugis. Aibėje kartojas
jinai vienintelė. Nepamirštamoji.

Figūros – tam, kas saukiška, – intencionalumui tikrai svarbu yra *atitrūkimas*, *ištrūkimas* iš to, su kuo tekstų autorius save susaisto. Pasitikėti (kitaip lyrikos vertimas sunkiai įmanomas), bet ir kartu su Vladu Šimkumi paklausti: „Kažin?“ Taip, slenks-tis, stabdantis, tad galima ir į filosofinės kelionės bendrakeleivį Arvydą Šliogerį, į jo knygą *Daiktas ir menas* (1988) pažvelgti kitaip, *atitrūkstant*. Ar ne per daug čia suabsoliutinamas daiktas? Ar pakankamai esmingai suvokiama lyrika, ar nesumenkinamos jos galimybės, ar jai netaikomi išankstinei minties sistemai tinkami rėmai? Ar metafora nepalaikoma tikrove, dėl kurios verta ginčytis?

„Kodėl antraip“ – pačiu klausiančiu pavadinimu įžengiama į Nietzsche’s pasaulį. Pristatomi esminiai filosofo bruožai ir uždaviniai. *Ištrūkstama* iš plačios ir prieštaringos jo filosofijos pasirenkant, kas svarbiausia, pasirinkimu atsidengiama, bet to ir nevengiama. Keli iš Nietzsche’s pasirinkti dalykai, individualiai figūriški: gyvenimo *skonis* – tikrumas, geidžiamumas, paslaptiškumas, mąstymo ir poezijos jungtis, *ironija*, *paradoksas*. Kas aiškiai atmetama, tai pranašystės be sociologinės faktų analizės. Donatas Sauka – kaip, beje, ir dauguma jo kartos iškiliųjų, įskaitant Vandą Zaborskaitę ir Vytautą Kubilių, yra jautrus tikrovei, socialiniam fonui, sociologinei jo analizei bei interpretacijai.

¹¹ Iser, 2002, 19.

Fausto amžiaus epilogas – suvestinė knyga; jos ambicija – versti lietuvių literatūrą pasigalynėti su Europos minties ir kūrybos viršukalnėmis. Kaip pastebėta Marijaus Šidlausko, „šiuokart lietuviškoji kultūra pasitinka Faustą jau nebe „Kepurinės“ pozomis, o išsitiesusi visu savo intelektualiniu ūgiu ir kuo laisviausiai šnekinan legendinį daktarą tarsi seną bičiulį“¹². Faustiškosios intelektualinės intrigos – iš šviečiamojo amžiaus idėjų, iš „Audros ir veržimosi“ sąjūdžio idėjų. Šidlausko teisingai pastebėta, kad „D. Sauka neslepia simpatijų švietėjiškoms proto galioms (skyrus „Descartes’o aktualumas“), tautinėje kultūroje tolydžio pasigesdamas adekvačios savirefleksijos [...]“¹³.

Didžioji Saukos knyga pavadinta *epilogu* – keliaprasme baigiamąja dalimi. Epilogas, kuris skatina grįžti, susitikti su tais prasmės telkiniais, kurie priklauso *prologui*, bet tolygiai išsidėsto visoje kultūrinėje-kūrybinėje veikloje. Beje, jaučiant, kad perkeltine žanro prasme ji yra *dramiška*, konfliktiška, koliziška. Ir kad jai būdingas nepabaigiamas *epilogizavimas*: kaip antikinių dramų pabaigoje, kur aiškinami autoriaus tikslai, ką tik suvaidinto kūrinio prasmė. Tad tolesnė mąstymo apie profesorių Donatą Sauką kryptis – grįžtamoji, prie pradžių.

2. Filologinis atkaklumas

Figūra – iš vizualinio įspūdžio. Kur buvo, yra matoma figūra, apie kurią kalbame? Dabar jau kitur, nei prieš dvidešimt ar tris-

dešimt metų. Bet išliko ir tų pačių erdvių. Universiteto Mokslinė biblioteka, Sarbievijaus kiemas su jau greit savąjį *provaizdį*, apdainuotą ir Justino Marcinkevičiaus, pasieksiančiu atsodintu beržu, Kristijono Donelaičio skaitykla, kur vis dar yra pažįstamų, dailės parodų salonai; taip, greta literatūros arčiausia dailė. Nuo savo kartos dailės, nuo jos tautinio angažuotumo, susijusio su programiniu dėmesiu liaudies menui, – ir pirmiausia čia į galvą ateina Vytautas Valius, telšiškis, palikęs mums atminimui Kristijono Donelaičio menės subtilų dekorą, – iki nūdienos, iki vaikų ir jau vaikaičių kartos moderniosios ir postmoderniosios dailės – iki Šarūno Saukos, Nomedos Saukienės, Mykolo Saukos. Figūra negali būti nepastebėta; net jei pastebima dėl kiekvienai ryškesnei asmenybei neišvengiamų tragikomiškųjų aspektų. Ypatinga tragikomizmo prigimtis – grynoji tragika, nuo kurios sąmonė prisidengia ir jai pačiai nematomu šydu. Donkichtiškasis aspektas, ta amžinoji spalva, taip anksti pagauta ir išryškinta Algirdo Juliaus Greimo: „Ir don Kichotas mus pamokys, kaip įsigyti nemirtingumą, pasirodant juokingu. Nes gi kiekvienas, kuris negyvena su savo amžiumi, rodosi juokingas: ir tas, kuris nori sugrąžinti išsvajotą praeitį, ir tas, kuris trokšta priartinti tolimuose horizontuose matomą žmonijos aukso amžių.“¹⁴ Mūsų aptariamos figūros donkichtišku- mas savitas – nei sugrąžinti, nei priartinti, nei pralaimėti, nei laimėti. Kaip sakė Raineris Maria Rilke: „Wer spricht von Siegen? Überstehn ist alles“ (*Kam kalbėti*

¹² Marijus Šidlauskas, „Faustiškosios dvasios iššūkiai“, *Metai* 10, 1999, 94.

¹³ *Ten pat*, 95.

¹⁴ Algirdas Julius Greimas, „Cervantes ir jo don Kichotas“, *Varpai: Literatūros almanachas*, Šiauliai, 1943, 226.

apie pergalę? Svarbiausia išsilaikyti“)¹⁵. Taip ir apibendrinta – mąstant apie Meilės Lukšienės knygą *Jungtys*: „Lyg nežinotume, kad maksimalizmas – dangaus bausmė sau pačiam ir visiems kitiems, valdiniam ir viršininkams. Tik donkichotai užsimiršę neša per gyvenimą Idėją – kaip Danko degančią širdį. Nors ir jiems, deja, sunkiai pasiduoda didieji istorijos svertai.“¹⁶

Kad ir plėsdami Donato Saukos, kaip kultūros figūros, rėmus, vienu ar kitu būdu pirmiausia rėminame filologą, atkaklų knygos, žodžio ir rašto žmogų, filologinių pajėgų (deja, vis labiau silpstančių) ugdytoją. Iš filologinių interesų kyla šio mokslininko, turinčio dvejybinių mąstytojo ir poeto prigimtį, atkaklumas, sutelktas į priešpriešines ir kartu lygiagrečias linijas: pirminė prigimto savumo erdvė (tautosaka, tradicija, pereinanti ir į literatūrą, tautinio avangardo drąsa ir prasmė) ir didysis pasaulio, pirmiausia, suprantama, Europos, koncentras. Bet koncentras, vėlgi labiausiai aprėmintas Friedricho Nietzsche's, jo „Žodžio filologų naudai“ iš *Linksmojo mokslo. Fausto amžiaus epilogė* jis cituojamas visas: „Kad yra knygų, tokių vertingų ir karališkų, jog reikalingos išsitos mokslininkų kartos, kad jų pastangomis jos būtų išlaikytos švarios ir suprantamos, – tam tikėjimui nepaliaujamai stiprinti gyvuoja filologija. Jos prielaida ta, kad esama tų nedaugelio žmonių (nors jų iš karto ir nepamatysi), kurie tokiomis vertingomis knygomis tikrai moka naudotis: prie jų priklauso, matyt, tie, kurie patys tokias knygas rašo arba gali rašyti.

Noriu pasakyti, kad filologija remiasi kilniu tikėjimu – tikėjimu tuo, jog tų nedaugelio, kurie visuomet „ateis“ ir kurių nėra tiesiogiai, labai reikia nuveikti didžiulį, varginantį, net nešvarų darbą: tai darbas *in usum Delphinorum*.“¹⁷ Nietzsche's pasitraipa beveik nekomentuojama, tik viena iš vietų, kuriose *skauda mintį*. Bet ir citavimas yra iškalbus, beveik *autobiografiškas*, nors ir netiesiogine reikšme. Žmogaus pasaulyje yra tokių karališkų knygų, jog reikia karta po kartos einančių filologų, kad jų pastangomis tos knygos išliktų švarios ir suprantamos. Tam reikia mokėti jomis naudotis – argumentas, kad jie patys tokias knygas rašo arba gali rašyti. Vertingos, karališkos knygos išsaugomos kitų knygų. Jei šiandien knygos nebebūtų rašomos, sunyktų visos iki šiol parašytos, nebebūtų galios jų išsaugoti. Todėl filologija ir remiasi tikėjimu, jog tam skirti žmonės visuomet „ateis“, nedaug, nematomi, bet bus, tad verta dirbti *in usum Delphinorum*; tiems, kurie paveldės „sostus“, kad ir kokie nereikšmingi jie atrodytų. Čia ir derėtų įterpti nereikšmingą, beveik ir nematomą mintį, kad *in usum Delphinorum* Donato Saukos nuveikta daug. Nepaisant laiko sunkumo, didžiausio priešiško individualumui, kitoniškumui. Nepamatuosime jo indėlio į lietuvių filologiją, nuo praeito amžiaus šešto dešimtmečio prasidėjusia lyg iš naujo, vadovautais diplominiiais ar disertacijomis (nenorėjo jų daug, nedidino skaičiaus, juolab nelenktyniavo). Bet pats suminėjo Vilniaus universiteto diplominius darbus tautosakos tematika (1949–1968): miela

¹⁵ Rainer Maria Rilke, *Gedichte*, Moskau: Verlag Progress, 1981, 247.

¹⁶ Donatas Sauka, 2001, 150.

¹⁷ Friedrich Nietzsche, *Linksmasis mokslas*, Vilnius: Pradai, 1995, 102.

paminėti, kad vyr. d. Donatas Sauka buvo Norberto Vėliaus diplominio darbo apie Savilionių apylinkės tautosaką vadovas; ne vieno šiandien žinomo mokslininko ar kultūrininko, mokytojo¹⁸. Kad buvo ilgametis studentišku tautosakos ekspedicijų vadovas – Stasė Litvinaitė, dalydamasi pirmųjų, pokarinių, tautosakos ekspedicijų išspūdžiais, pažymės: „Tautosakos rinkimas ypatingai pagyvėjo pradėjus katedroje dirbti Donatui Saukai.“¹⁹

Viešai (minint Lietuvos literatūros katedros 60-metį) suabejojo „disertaciškumu“: „Disertacijos – kaip vienintelė mokslinio mąstymo forma – labai aiškiai apriboja, suvaržo vaizduotę ir protą. Disertacijos konformistiškos ir išraiška, ir metodologija. Jokio interdiscipliniškumo – neišvengsi ir instrukcijas.“²⁰ Kalbėta apie nelaisvą laiką, bet dalis kad ir mažiau matomo konformizmo išlieka ir dabartinėse disertacijose „procedūrose“. Dabarčiai adresuota ir tolesnė to paties pasisakymo mintis: „Disertacijų gynimo konvejeryje iš viso neišsivaizduojamas vienas momentas – savimonės kūrimas, savimonės įterpimas į mokslą.“ Tai – *saukiška*, labai *saukiška*. Kryptis, kurią jis pats nuosekliai plėtojo – savimonės, taip pat ir tautinės savimonės kūrimas (įskaitant ir tautinės kultūros savigyną), įterpimas į humanistiką, į filologiją, į lituanistiką, kuri negali likti uždara, o turi palaikyti kontaktus su plačia auditorija.

¹⁸ Donatas Sauka, „Universiteto diplominiai darbai tautosakos tema (1949–1968)“, *Liaudies kūryba I*, Vilnius: Mintis, 1969, 354–360.

¹⁹ Stasė Litvinaitė, „Žvilgsnis į pirmąsias universiteto ekspedicijas“, *Aš išdainavau visas daineles II*, Vilnius: Vaga, 1988, 539.

²⁰ *Vilniaus universiteto Lietuvos literatūros katedra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2002, 77.

Savimonės akcentu – *esu* ir pasaulis man *yra*, yra *man* – Donatas Sauka intuityviai siekėsi ir su fenomenologine-egzistencine mąstymo, suvokimo tradicija, pabrėžiančia sąmonę. Rizikuodama teigčiau, kad *saukiškoji filologija* yra *kontaktinė*. Ir šiuo požiūriu – vėlgi fenomenologinė; ir savimonės, ir kontakto akcentais, iš rašomo mokslinio darbo pereinančio į filologo darbą auditorijoje – darbą su *dofnais*. Dirbti auditorijoje galima tol, kol sąmonė yra aktyvi, pajėgi, intensyvi. „Laikau savo klaida, kad dirbau aukštojoje mokykloje trisdešimt metų su viršum. Galima dirbti dešimt penkiolika metų, ne ilgiau, dirbti, kol paskaitoje dar matai kiekvieną auditorijos dalyvį ir su kiekvienu gali bent akimis susikalbėti.“²¹ Kontakto būdu – ir tik kontakto – budinama, aktyvinama sąmonė ir jos svarbioji dalis – savimonė. Filologinė savimonė ir savigarba, jų pastebėjimas ir ugdymas – tokie buvo ir liko svarbieji Donato Saukos pedagoginės veiklos principai. Neįmanoma būtų jų atskirti nuo straipsnių ar knygų, kurias jis parašė; darbai saviti, sąmonės pasirinkti (ne projektiniai, ne vykdomos kolektyvinės programos), persmelkti gilaus savikritiškumo, ribų matymo. O kaip ir galėtų būti, jei rašoma tų karališkųjų knygų akivaizdoje (arba dėl jų išlikimo), apie kurias kalbama jau cituotoje Nietzsche’s pastraipoje „Žodis filologų naudai“. Didelių užmojų ir savikritiškumo jungtis – ne be rizikos, savime suprantama. Gal tik Vytauto Kubiliaus monografija *Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas* (1983), Saukos pavadinta VI kategorijos sunkumo žygiu,

²¹ *Ten pat*, 78.

gali lygintis su *Fausto amžiaus epilogu*, kuriame prigimtajai kultūrai keliami europinio masto klausimai, ji egzaminuojama Goethe's, Nietzsche's, Valéry, Rilke's ir kitų didžiųjų akivaizdoje. Bet masteliai lieka skirtingi ir duobių užlyginti neįmanoma. Bet ar įmanoma kita provincialumo alternatyva? Kaip dar buvo įmanoma – maždaug prieš dešimtmetį – suformuoti lyg ir nepakeliamą humanitarinės atsakomybės našta: „Humanitarika – atsakomybė už visą (nacionalinį ir visuotinį) kultūros paveldą, jo išsaugojimą ir turtinimą“ (Iš tezių, D. Saukos suformuluotų svarstyti ir pagal galimybes svarstytų jo septyniasdešimtmečio diskusijoje „Literatūros faustiškąji priedermė“ 1999 m. spalio 9 d. Rotušėje; dalyvavo D. Sauka, V. Daujotytė, K. Nastopka, M. Šidlauskas).

3. Į pradžia, prie ištakų

Prie pačių daiktų – pagal ne kartą Donato Saukos minėtą Edmundą Husserlį; *prie ištakų* – pagal ontologinės svarbos Martiną Heideggerį, kuriuo taip pat ne kartą remtasi. Prie Rainerio Marijos Rilke's *vidinio liudijimo*. Įsigilinęs į Rilke, Sauka suteikė šiek tiek didesnę aiškumą jo daiktiškajai ontologijai. Sąmonė matoma-juntama perkelia į nematoma, bet juntama perkėlimo intensyvumą atitinkančia vidine kalba, kūrybos prieštakčiu. *Daiktiška, kas liudijama patirties tikrumu, kas tikra patirčiai*. Metaforos negalima skaityti paraidžiu.

Ieškodami ryškesnio artimos krypties *ontologinio grįžimo* judesio XX a. antrosios pusės lietuvių humanistikoje, atsiremsime ir į Donatą Sauką. Į tą laiką, kurį jis pats apibrėžia kaip didesnių galimybių

lauką; laiką nuo 1965-ųjų lėmė ne tik kiek atleisti ideologiniai varžtai, bet ir tai, kad subrendo karta, dar atsimenanti *aną Lietuvą*, dėl savo jaunumo (penkiolika–septyniolika metų) pokariu nesunaikinta, bet to laiko patirtį sugėrusi, įvertinusi ir pervertinusi – nuo iliuzijų iki didžiausio blaiavimo. Ne kartą esu mažėsiu apie tai, koks reikšmingas ir Donatui Saukai šiuo (ir ne tik šiuo) požiūriu galėjo būti Rilke's laiškas jo vertėjui į lenkų kalbą Witoldui Hulewicziui, vilniečiui, rašytas 1925-aisiais metais. Laiškas ištiesai cituotas *Fausto amžiaus epilogu* – dar iki Antano Gailiaus vertimo į lietuvių kalbą. Cituotas kaip „Duino elegijų“ „fenomenologinės struktūros“ paaiškinimas. „Elegijos“ – mylimo, matomo, apčiuopiamo pasaulio vertimas į nematomas mūsų prigimties vibracijas ir jaudulius, įvedančius naujus vibracijų dažnius į vibracines visatos sferas. Komentaras: „Keitimą(si) laikysime Rilke's fundamentine ontologine sąvoka. Tik ji pagrindžia buvimo faktą. Matomąjį pakeitę, perkėlę į nematomumo sritį, galime pasakyti, kad jis yra.“²² Fenomenologinis minties krypsnis: kas nors yra, kai *yra man*, man, atliekančiam perkėlimo-perkeitimo judesį. Yra, kai ima būti sąmonėje. Kai sąmonė daro sąmoningą judesį – tai, ką matau, noriu (siekiu, trokštu) perkelti į saugantį nematomumą, kad iš ten tai, kas kam nors bus svarbu, taptų pamatyta iš naujo, iš kalbos, muzikos, vaizdo. Bet kad kuo nors taptų įgytų naują formą, pavidalą, būtis turi *pasikeisti*, virsti nematoma vidine kalba. Į sąmonę perkeliama būtis nepraranda to, kas esmingiausia; sutelkimu esmingumas

²² Donatas Sauka, 1998, 260.

paryškinamas. Į Rilke tikrai įsigilinta, atpažinta, koks savitas yra šio poeto žingsnis į filosofavimą iš suvokimo-jutimo. Remiamasi įdėmaus Rilke's tyrinėtojo pastebėjimu, kad esama ryšio tarp Rilke's „viduj suveržto stebėjimo“, kaip realaus reiškinių redukcijos, ir Husserlio „eidetinės redukcijos“; bet remiamasi todėl, kad prie tos minties prieinama ir savarankiškai, smagu rasti patvirtinimą²³. Tai tas pats malonumas remtis *igimtu išvalgumu*, apie kurį jau kalbėta.

„Viduj suveržtas stebėjimas“ būdingas Donato Saukos mąstymui; ypač tautosakos darbams, kurių podirvis itin įgilintas, daug tiesioginių susitikimų-susipažinimų užrašinėjant, įskaitytinus ir paties unikalus gebėjimas tiksliai įeiti į žymiųjų liaudies dainininkų balso moduliacijas, justu dainavimą kaip stovėjimą-buvimą lyg pasaulio viduryje, nors tesi troboje, kieme, pievoje (kiek lituanistų kartų paliudytų girdėję profesorių dainuojant žemaitiškąją *gervegervikę*; ir ja tvirtinama kad ir dalinė, bet pirminės patirties prasme ir visuminė žemaitiškoji tapatybė, suintensyvinta ne tik šviesaus atminimo motinos, bet ir žmonos Rūtos, filologės, vertėjos, puikios knygos apie Aldoną Liobytę (*Šmaikščioji rezistentė Aldona Liobytė*, 1995) parengėjos; beje, ir didžiosios knygos *Fausto amžiaus epilogas* redaktorės, rimtos didžiųjų darbų pagalbininkės.

Pirmoji Donato Saukos viršūnė – *Tautosakos savitumas ir vertė* (1970). Viršūnė, į kurią kopinama iš pačių pašaknų, iš lietuvių kultūros papėdės – žodinio meno, tautosakos. Pamatyta, išgirsta, užrašinėta,

pratinant prie šio matymo-girdėjimo kelias humanitarų kartas. Dar *yra*, dar galima susitikti su *grožiu*, pražystančiu ir sename dainuotojos veide, bet jau nyksta, tilsta, slopsta. Jurgis Lebedys dar palydi grupę lituanistų į tautosakos praktiką, linkėdamas užrašyti lietuvių epo bent trupinių, o Donatas Sauka jau nebeturi iliuzijų. Gyvename pirminės žodžio kultūros saulėlydį, ir tai dar užsitęsusių, ne vienu atveju tarsi užkonservuotą, giliau į civilizaciją įžengusios Europos tautos jau seniai tautosakos nebeužrašinėja. Tai, kas dar matoma, girdima, būtina perkelti į nematomuosius sąmonės laukus, kad kultūros ištakos, pradmenys, daiktai būtų, kad jie įgytų ontologinio tikrumo liudijimą – *yra*. „Tautosakos laikas“ – pirmasis monografijos *Tautosakos savitumas ir vertė* skyrius. Pirmieji sakiniai: „Tautosakai apžvelgti pasisukame ne į priekį, bet gręžiamės atgal. Mes stovime ne prie jos pradžios – o prieš pabaigą, ji nebesiplėtoja, yra tik išlikusi, laikosi užsikonservavusi, kad pamažu išnyktų. Rinkėjų, etnografų rašoma jos istorija palydima prarastų progų apgailėstavimu, žinant, kad spragų jau nebebus galima užtaisyti, užpildyti. Ir tyrinėtojas, kad ir kokius atkaklius uždavinius sau kels, neišvengiamai dairysis tautosakos „prarasto laiko“²⁴. Marcelio Prousto *prarasto laiko* kaip sąmonės laiko akcentas, gal ir pirmas, bent jau vienas iš pirmųjų didžiojo XX a. rašytojo paminėjimas nacionaliniame kontekste; visi esame *prarasto laiko* akivaizdoje. Kuklios lietuvių tautosakos *rinkėjo-tyrinėtojo* figūros kontūrai didžiosios XX a. literatūros figū-

²³ *Ten pat*, 258.

²⁴ Donatas Sauka, *Tautosakos savitumas ir vertė*, Vilnius: Vaga, 1970, 5.

ros fone. Kiekviename sąmonės judesyje slypi susitikimo su tuo, kas prarasta, prarandama, galimybė. Bet kartu ir to, kas dar matoma, perkėlimo į nematomumo erdvę galimybę, kad ji suvokimo būdu galėtų vėl būti išvysta ne tik kaip buvusi, bet ir nenustojusi būti, liudijama. Todėl atnaujintame tautosakos tyrime tiek daug dėmesio bus skirta senajai dainai dabarties scenoje (Veronika Povilionienė), poezijai iš dainos lopšio (Justinas Marcinkevičius), kryžkelės tarp kaimo ir civilizacijos įprasminimui (Marcelijus Martinaitis)²⁵.

Tautosakos *vertė* – ji negali būti įrodoma, o tik parodoma, paliudijama. Nuo šios studijos aiškių aiškiausiai užsimezga pagrindinis Donato Saukos klausimas – *vertės, vertybės klausimas*. Šiame kelyje (dar ir po *Fausto amžiaus epilogo*) patikimai susitikinėsi su Hansu Georgu Gadameriu, vėl dar prieš lietuviškus vertimus, skaitysi ir cituos iš *Gesammelte Werke*, sustodamas prie klasikos apibrėžimų, prie klasikos, kaip pačios istorinės būties išskirtinio būdo išlikimo galimybių, atsilaikymo prieš istoriją ir galingą jos kritiką. Perspėsi: galimi lituanocentrinės strategijos nuostoliai iškreipiant istorinio reikšmingumo ir estetiškos vertės santykius. Ir aiškiai tvirtinsi – tautosaka turi aukštąją vertės lygmenį – estetinę vertę. Atkakliai ieškos pagrindų naujam klasikinių vertybių įprasminimui. Vienas jų nubrėžtas – tai *antropologinė projekcija*. Išmintingai skaitoma jau prieš kelis dešimtmečius – 1977-aisiais – išleista išmintinga amerikiečių mokslininko Gregory'io Batesono knyga apie proto

ekologiją (*Steps to an Ecology of Mind*). Knygoje remiamasi etnologine medžiaga, tiriama vertybių sistema, iškeliamas *malonė*, kaip galia, galinti sutaikyti žmogų su pačiu savimi ir aplinka. Ir menas tesąs vienas iš būdų ieškoti malonės. Pritardamas Donatas Sauka cituoja ir šios minties tąsą: greta meno reikia minėti ir humanitarinę veiklą²⁶. Humanitarinė veikla, apskritai humanistika, neabejotinai iš prigimties dialogiška. Batesono mintys apie proto ekologiją, susirūpinimą dabartinės civilizacijos ateitimi pratęsiamos gerai žinomoje Johno Durhamo Peterso studijoje, skirtoje komunikacijos idėjos istorijai, kurioje teigiama, kad mūsų tarpusavio santykiuose dvasinis solidarumas (*animal solidarity*) esąs svarbesnis už interpretacinį aiškumą²⁷. Atsigręžimas į vertybes, kurios tautų yra sukurtos, reikštų ir atsigręžimą į proto ir malonės istoriją, galinčią suteikti naujų postūmių ir antropologijai. Vertybės glūdi ir kultūros ištakose, kaip tik jos leidžia, stimuliuoja kūrybiškumą, perimamumą.

4. Žemaitė: išbandantis stebuklas

Rizikuoju: iš reflektuojančios, vienos figūros *idėjinės istorijos fragmentus* pasakojančiosios pozicijų pereinu į neišsipareigojančią atsiminimą, greičiausiai išnykusį ir iš asmens, apie kurį kalbu, sąmonės. Laikas – maždaug 1984–1985-ieji metai. Lankausi Donato Saukos seminare – buvau tada katedros vedėjas, privalečiau ir *tai* daryti, bet, aišku, kad į šį seminarą galėjau eiti tik iš malonės, kuri buvo man suteik-

²⁵ Donatas Sauka, *Lietuvių tautosaka*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007, 282–368.

²⁶ *Ten pat*, 468.

²⁷ John Durham Peters, *Kalbėjimas vėjams. Komunikacijos idėjos istorija*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004, 334.

ta. Žemaitė, buvo kalbama ir apie Žemaitę (nors seminaras buvo platesnis, rodos, iš prozos), cituojami ir komentuojami jos laišakai. Grįžome ilgais Filologijos fakulteto koridoriais; *jūs galėtumėte parašyti apie Žemaitę, na, kitaip negu turime*, – ištariau. „*Sakai?!*“, – lyg ir paklausė, lyg ir patvirtino, lyg ir nusistebėjo. *Saukiška*, labai *saukiška* – šita nenuspėjamo turinio reakcija. Taip ir liko; po poros metų išgirdau, kad knyga apie Žemaitę gal bus pavadinta *Žemaitės fenomenas*; paskui liko *Žemaitės stebuklas*. *Stebuklo* žodis, gal stipriausiai tradiciniame humanistiniame mąstyme susietas su *stebukline pasaka*. Mintis apie ją: „Egzotika tuo patraukli, kad ja gaubiama banali, anot Dumézilio, istorija apie vyrą ir žmoną, du ar tris brolius arba tėvą ir vaikus [...]. Pasaka nebeužmena mito mįslių, ji pažeria stebuklą – kad jais naudotumės. Pasaka – demokratiškas, visiems prieinamas, visus sulyginantis žanras, kurio laikas yra magiškasis „dabar“²⁸. Ar čia jau neslypi būtinas žingsnis į Žemaitę, banalių istorijų apie vyrą ir žmoną, brolius ir seseris, tėvus ir vaikus pasakotoją? Taip *Žemaitės stebuklas* ir pradamas: „Žemaitė – originalus, savaimingas talentas, ištryškęs iš neišsemiamų liaudies kūrybinių versmių.“ Kiek tų savaimingų talentų, puikiausių pasakotojų paties Donato Saukos sutikta. Žemaitė galėtų jiems priklausyti, puikiausia galimybė ją ir pristatyti kaip tautosakos pateikėją. Antruoju sakiniu tyrinėtojas Žemaitę atskiria, išskiria: „Bet Žemaitė – tai ir visas ryškus puslapis, pirmasis toks svarbus puslapis mūsų nacionalinės prozos raidoje, etapinė gairė literatūrinės

²⁸ Sauka, 2007, 213.

kalbos formavimesi.“²⁹ Apie „Sutkus“ ištariama ryškiai: „Nepasaka“. Prieita iki tokios išvados įžvalgiu tyrimu ir prasmingais aplinkkeliais, pasižvalgymais kitose literatūrose. Savo „nepasakomis“, „nusižengdama deterministinei logikai, Žemaitė atidengė išpuoselėtą jausmų kultūrą ir jos svarbą kaimo gyvenime – anuometiniais masteliais nesučiupiamus dalykus“; kurdama tokius žmones Žemaitė nesąmoningai linko į pasaką, bet – ir tai skamba paradoksaliai – pasakai mūsų literatūroje laikas dar nebuvo pribrendęs. „Literatūra dar nebuvo priaugusi iki tragedijos, kad ilgėtušį pasakos.“³⁰ *Saukiškas, labai saukiškas* žvilgsnis. Iš pasakos nėra tiesioginio kelio į prozą – tik tolimas aplinkkelis, pasiekti tragediją ir pradėti ilgėtis pasakos.

Tas, kas yra pirmas, kas eina pirmas – taip, tam dėmesio niekada nebus per daug. Neužmiršti paprastų tiesų, nebijoti jų pakartoti – gal ir iš pedagogo patirties tas savęs prispaudimas prie ramaus, dalykinio tono. Bet tikriausiai pagavo stebuklo toną, galėjo pradėti rašyti, kai galėjo suformuluoti trumpąjį pradžios sakinį – „Ir vis dėlto tai pašaukimas“, – o po kelių puslapių pasiekti likimo kulminaciją, prie kurios dar reikės sugrįžti: „Vėlyvoji Žemaitės meilė su savo tyros rezignacijos spazma meta sidabro atšvaitą į jos amžiaus pabaigą.“³¹ Lyg iš poezijos ateina šie stilistiniai iškilumai – *pašaukimo, sidabro atšvaito*. Bet ne, nebūtinai – greičiau iš gyvenimo tyrimo, iš antropologiškai įpareigotos sąmonės jutimo, kad viskas greta, kartu, kad tas si-

²⁹ Donatas Sauka, *Žemaitės stebuklas*, Vilnius: Vaga, 1988, 6.

³⁰ *Ten pat*, 135.

³¹ *Ten pat*, 27.

dabro atšvaitas turi ir išvirškščią pusę: už Žemaitės mylėto žmogaus ištekėjusi suvargusi jos duktė Juzė vyro nebuvo išleista į motinos laidotuves.

Iš pradžių lyg ir laikęsis daugiau ar mažiau įprasto irėminimo („Asmenybė ir laikas“) tyrinėtojas perskaitė Žemaitę antropologiškai, išskirdamas despotiją, garbę ir nuopuolį, principo reikšmę, ėjimą prieš srovę. Pasaulėjautoje akcentavo *juoką*, „polinkį pasijuokti“, pamatinį, etninį žemaitiškumą: „Žemaitę skaitydami galime ryškiai suvokti, kad žemaičio kitoks grožio jausmas ir kitokia jo išraiška.“ Rizikuojant galima sakyti, kad tas *kitokumas* labiausiai slypi pasitikėjime tikrove, nebandant jos dailinti, gražinti.

Ir Žemaitės stiliuje Donatas Sauka pabrėžė *blaivumą*. Ir viena, ir kita – reikšminga ir antropologiškai. Juk kuo filologai, humanitarai gali prisidėti prie proto, jausmų ekologijos, jei ne kuo atidžiausiai skaitydami tekstus, kuriais apie tai mąstyta ir mąstoma. Skaityti turint norą apie tai, kas perskaitoma-įskaitoma, pranešti kitiems. Žemaitės „Sutkus“ ilgainiui galėsime suvokti kaip taupaus, ekologiško, išmintingo gyvenimo modelį. Gamta, gamtos tikrovė leidžia žmogui žinoti, kaip jis turi gyventi. Ilgoji, gražioji „Sutkus“ pavasario pradžia dviejų gyvenimo pradžiai nėra tik gamtos vaizdas ar gamtos aprašymas – tai *įvesdinimas*, įvesdinimas į tikrovės tikslingumą, iš esmės rituališkas. Todėl lėtas, nes negalima nieko praleisti, atsargus; iš pasakojimo intencijų imasi ritmas. Gamtinės Žemaitės pasakojimo dalys yra gamtinio ritmo.

Žemaitėje – kaip ir kiekvienoje pradžioje – vis dar kažkas slypi. Kuo daugiau atidengiama, tuo daugiau lieka. Paties profe-

soriaus pasakymas, kalbantis su Liudviku Gadeikiu, – prieš trylika metų: „Žemaitė parūpo todėl, kad pasirodė pašėlusiai sunkus uždavinys, pašėlusiai neperkandamas. Jaučiau, kad yra kažkas, ir parūpo išsiaiškinti. Žemaitė yra grynas tekstas, beveik pasakyčiau, neraštingo žmogaus. O gimsta vaizdas, charakteris, yra kūrinio dinamika. Yra proza. Aš kažkada gal šiek tiek ir pajuokavau, sakau, yra du genijai – Čiurlionis ir Žemaitė.“³²

Galima sutikti. Galima ir nesutikti. Kiek žvilgsnių, tiek ir genijų. Čiurlionis – tai, kas mūsų kultūrai duota iš aukštai, iš aukštų užmojų, iš aukštų dvasios polėkių, iš metafizikos; Žemaitė – žemė, pradžios, ištakos, dažnai šiuurkštus etninis žemaičių drabužis, kalbos pirmapradybė. Nauja mintis: pati Žemaitė kaip tekstas, kaip iškalbi antropologija. Pabaigoje reziumuota: „Grožinės prozos vėžėje Žemaitės atvejis – išimtinis. Ji – viena iš tų, kurie dėjo pamatus. Viena iš tų pirmųjų, pakeitusių prozos bendrą stilistinę kryptį, atvėrusią plačiausiąją realistinės išraiškos perspektyvą. Tad Žemaitę skaityti – reiškia grįžti prie ištakų. Unikali galimybė pasitikrinti estetinę pagavą. Duota mums proga pažinti, kaip gimė gruoblėtas, nelygus, bet gyvas žodžio menas; skaitydami Žemaitės prozą, vėl atskleisime sau tą gimimo slėpinį.“³³ Ir vis dėlto – studijoje apie Žemaitę lyg ir pritrūksta to, už ko kabinsis jaunoji lietuvių literatūros tyrinėtojų, daugiausia moterų, karta: Žemaitės – moters, moters, įžengusios į kultūrą, atitrūkusios nuo to,

³² „Kultūra kaip nuotykis. Su profesorium Donatu Sauka kalbasi Liudvikas Gadeikis“, *Lietuvos aidas*, 1996, vasario 17, Nr. 33.

³³ Sauka, 1988, 253.

kas tradiciškai jai buvo skirta. Pabrėžtinai vyriškas požiūris. Bendrųjų rakursų, apibendrinimų. Gal todėl kiek pritrūksta ir kalbos stebuklo analizės. Gimimo iš kalbos, perimančios moters žvilgsnį.

Gal neatsitiktinai tezėse septyniasdešimtmečio pokalbiui liko suformuluotas esminis klausimas: „Ar Žemaitės vertė – kalba ir tik kalba?“ Tai polemika – dabar sakyčiau, kad gal ir su manimi. Buvo toks laikas, kai tikėjau ir tikinau, kad literatūroje, o ypač tokioje kaip Žemaitės, tėra tik kalba, viskas susigėrę į kalbą. Gal ne viskas.

Žemaitė, kuriai visada taikome tradiciškumo definicijas, Donato Saukos monografijoje atrodo avangardiška. Ir ne tiek jos vingiais, driėžais, kiek jos pačios laikysena, etine pozicija. Žemaitės buvimas priekyje tyrinėtojo antropologizuojamas stebėtinai tiksliai, su vos pastebimu metaforos atšešėliu: „Žemaitės nepalenkiamas tiesumas su spazmiškai virpančiu užgautu garbės jausmu, su žmogišku rūpesčiu atitiko jos laikų tautos etinį principą. Mūsų dvasios istorija – kaip be jos?“³⁴ Nebus perdėta pakartoti – *saukiška, labai saukiška*. Taip buvome, esame užklaunami ne vienas. Kaip mes, kaip mūsų dvasios istorija – be to ar to. Saukiškame užklausime visada slypi teiginys: mūsų dvasios istorija, taip, be abejonės. Galime ją priskirti ir antropologijai, juolab fenomenologinei antropologijai, siekiančiai brėžti kūno dvasios ir dvasios kūno buvimo-reiškimosi trajektorijas.

³⁴ *Ten pat*, 74.

5. Monografija apie Jurgį Savickį – kultūros nuotykis

Paties Donato Saukos kaip kultūros figūros avangardinė prigimtis, toks prigimtinis avangardistas. Gal čia ir tiktų jo bendrakartės dailininkės Kazės Zimblytės išsitarimas: „Avangardas yra senas kaip tas pasaulis!“³⁵ Taip, avangardas yra amžinas; kiek jo kultūra turi, kiek pajėgia išgyventi, priklauso nuo jos figūrų, nuo jų iššūkių, provokacijų, į kurias siekiama ir atsakyti kūryba, kūrybos tyrimu, laikysena. Ir Donato Saukos savirefleksija tokiai prieigai artima: „Esu iš prigimties reformatorius, maištininkas – ir laimingai nugyvenau nieko nenuvertęs, nieko nesugriovęs. Dabar (kalbama apie pirmąjį nepriklausomo gyvenimo penkmetį) man pasirodė taip būtina viską reformuoti. Ta mūsų negalia pasikeisti, atsinaujinti man buvo nebepakeliama.“³⁶ Reformos idėjos – viena, reformos vykdymas – kita. Donatas Sauka – idėjų žmogus, bet atsiliepti į jas, imtis jas vykdyti – kiek tų, pajėgiančiųjų. Mums visada trūko ne idėjų, mums trūko ir tebetruksta dirbančių – sunkiai, atkakliai. Idėjų žmonės dirba vieni. Savo padaro. Bet kas būtų avangardiniai užmojai be tradicijų pamato. Neatskiriamai susaistyta. Tradicija, jei gili, giluminė, veikia avangardiškai, kartais išskeldama į viršų tai, kas užmiršta ar primiršta. Avangardas, jei ne paviršinis, virsta tradicija greičiau nei įmanoma tikėtis.

Vieno žmogaus žvilgsnio, kaip reta nuosekli – Donato Saukos monografija apie Jurgį Savickį, avangardo rašy-

³⁵ Kazė (Zimblytė), *Akimirkos*, Vilnius: Lietuvos aido galerija, 2005, 21.

³⁶ „Kultūra kaip nuotykis. Su profesorium Donatu Sauka kalbasi Liudvikas Gadeikis“, *Lietuvos aidas*, 1996, vasario 17, Nr. 33.

toją reformatorių. „Savickis man kažkaip lengvai plaukė, toks labai artimas pasirodė. Čia toks nuotykis be ypatingų komplikacijų“³⁷, – prasitaria jau cituotame pokalbyje su Liudviku Gadeikiu. Pavadinimas kaip reta konceptualus: „Jurgis Savickis – XX amžiaus literatūros šifras.“ Tikrai – Žemaitės mirtis simboliškai užbaigė lietuvių literatūros XIX amžių; 1921 m. *Šventadienio sonetai* jau buvo parašyti, leidžiami. Šifras tos XX a. lietuvių literatūros dalies, kuri pereis į XXI a. „Baltų lankų“ – avangardinės pirmojo nepriklausomo penkmečio leidyklos pasirinkimas, „fasono“ siekimas; savickiškai saukiškas. Pirmas žvilgsnis – dar iš akademinės erdvės: „Faktas akivaizdus – Jurgis Savickis pretenduoja įeiti į aktyvią literatūros apyvartą. Senas nebuvėlis! Išmoningiesiems studentams, pasisotinusiems Vincu Krėve ir Juozu Apučiu, neprastas jaukas. Dėkingas, mažai dar tenaudotas akademinė studijų, riešutų krintimo varžybu objektas.“³⁸ Taip, pirmuoju nepriklausomybės penkmečiu suaktyvėjusi Jurgio Savickio recepcija rodo, kaip literatūros tekstai keičiasi vietomis, nutolsta, lieka beveik užmiršti ir vėl grįžta. Literatūros tyrėjui, apskritai humanistui svarbu pajusti lyg sutankėjusį visuomeninės atmosferos pulsą, psichologinį laukimą to, kas turi grįžti ir kas naujai pasirodyti, grįžti kelią, žiūrėti, kad vėžės nebūtų iškreiptos. Donato Saukos pozicija ir šiuo atžvilgiu išskirtinai aktyvi. Toks netikėtas prasitarimas pokalbyje su Liudviku Gadeikiu – dėl Savickio

vėžių, kad nebūtų iškreivintos: „Savickis atsirado kiek kitaip – iš pedagoginio poreikio. Manęs nepatenkino doktorantų referatai. Rankom skėščioju, ką čia jie parašo... Iš to pasipiktinimo turėjau parašyti.“ Ne tik apie doktorantus kalba, kalba ir apie kitus Savickio tyrinėtojus. Sąmonėję įsikirtęs žinojimas – ne taip, apie Savickį reikia kitaip, gal net antraip. Perspėjimas – kitiems ir sau: gražių žodžių skraiste šio rašytojo nesuvystysi. Įvairiais *-izmais* (jais mūsų literatūros mokslas tikrai perkrautas) neatsipirksi. Reikia eiti tiesiai – į pačią kūrybą, į estetiką, formuojamą iš savęs ir sau. Kaip ir galima tikėtis, Donatui Saukai labiausiai rūpi Savickio prozos *savaiminė vertė*. Ir šio rūpesčio kelyje pasirodo pirmiausia žmogiškai, o tik paskui literatūriškai įrėminama, antropologiškai svarbi *žmogaus laikysena*: „O! elegancija, džentelmeniškumas – tokios neįprastos kultūros briaunos mūsų šiuolaikiuose žmonių santykiuose. Su nepriklausoma žmonių laikysena tiesiog siejasi ir ypatinga kalbinė savastis, nuo kurios taip pat esame atpratę.“³⁹ Studijoje apie Savickį ryškiausiai išreikšta *kitokio* požiūrio į literatūrą, taip pat ir į jos praeitį mintis, pastangų keisti mąstymą vaisius: „Esame savo prietarų, stereotipų vergai; kol nedrįstame perkiltoti posūkių ir apvažiavimo ženklų, tol ir nebus laisviau. Kol nesuabejojame, ar jie iš tiesų savo vietoje. Mūsų įsivaizduojamas literatūros procesas – toks ištiesintas kelias pagal tradiciškai sureikšmintas personalijas, pagal profesinio raštingumo brandą – be sukrečiančių atradimų. O ir be nuobodus trypimo vietoje. O juk tikrai gerų, svarių knygų – tokių kaip ir Savickio – turėjome

³⁷ „Kultūra kaip nuotykis. Su profesorium Donatu Sauka kalbasi Liudvikas Gadeikis“, *Lietuvos aidas*, 1996, vasario 17, Nr. 33.

³⁸ Donatas Sauka, *Jurgis Savickis – XX amžiaus literatūros šifras*, Vilnius: Baltos lankos, 1994, 5.

³⁹ *Ten pat*, 10.

apskritai nedaug. Gal kelias iš viso. Dažniau pasidairyti į praeitį reikėtų „antraip“, iš Broniaus Railos pasimokius.⁴⁰ Bronys Raila vargu ar būtų to *antraip* sektinas pavyzdys, nes *antraip* ir yra tai, ko siekiama. Donato Saukos *antraip* greičiau pozityvus negu negatyvus; ne dėl savęs, o dėl besikeičiančios tiesos; pozityvas, kuris atsiranda iš daugkartinio literatūros ir jos vardų perkedenimo, pertikrinimo, kas atkrinta, atkrinta lyg ir savaimė, beverčiai dalykai neverti ir dėmesio. Svarbu nepraleisti to, į ką dėmesys susitelkia, susikaupia. Ar kas nors buvo užėmęs Jurgio Savickio vietą? Ne. Rašytojas pasirodo kartu su savo vieta – vieta jis užsiima. Bet tą vietą reikia pamatyti ir parodyti. Donatas Sauka Savickio savitumą kuria iš tradiciškai neįprastos medžiagos; mistifikatorius iš prigimties, keičiantis vaidmenis, turintis neišeikvotą vidinės energijos turtą – juoką, pokštą sugebantis pakelti į aukštesnį lygį, į estetinę kokybę. Pagrįstas paspėliojimas, kad Savickiui galėjo turėti poveikio Europos teatro avangardiniai siekimai – sukurti tokią sceninę iliuziją, kuri būtų tikresnė už pačią realybę, plėsti vaizduotės aktyvumą, nebijant provokacijos – netgi peizažo tapyboje. Svarbiausia, kas pasiekta Savickio, tai vaizduojamų figūrų saviveiksmiškumas. Betgi daugiausia dėmesio tenka *elegancijai*, literatūros tyrėjų kaip ir neišbandytai. „Elegancija formuoja kitą kasdienybės skonį“ – nuo šios minties tik vienas žingsnis iki patikinimo, tokio tikslo, jog keista, kad ligi tol nepastebėto: „Jurgis Savickis – gal ir netiesioginis, bet neabejotinas tarpininkas parengiant ketvirtojo

dešimtmečio neoromantinę pastoralinio vakaro ir baltų žiedų *cotton* poeziją.“⁴¹ Suvokiame tad, kas yra rašytojo *vieta*, kai tik ji tiksliau nužymima, ima ryškėti ir kiek kiti santykiai tarp to paties ar kiek vėlesnio laiko figūrų. Atsiranda ne tik iššokimų, bet ir *peršokimų* – gal labiausiai į gyvenimo paradoksinę sampratą, vis labiau pastebimą ir šiandienos humanistikoje. Jurgio Savickio proza lyg kitaip apšviečia Balio Sruogos „Dievų mišką“, Antano Škėmos kūrybą. Avangardas susiliečia su tradicija, į ją persilieja, bet joje nei išnyksta, nei sunyksta, lieka kaip paskata tolimesniems žingsniams. Savickis išžvalgomas visais lygmenimis, bet kiekvienas žvalgybos aktas fokusuojamas į du svarbiausius momentus: kiek tos psichologinės teisybės arba kiek stiliaus, nes galiausiai pagaliausiai teisybė ir yra stilius. Arba: stilius ir yra teisybė. Iš pirmo žvilgsnio Savickis atrodo perdėm vyriškai egoistiškas, moralinis indiferentas. Bet tik iš paviršiaus. Puiki apsakymo „Klevienė“ analizė – ir ne tiek analizė, kiek įdėmus žvilgsnis, kuriuo pamatoma tai, kas lyg ir neižvelgta: „Pažiūrų laisvumo, filisteriškam protui neįmanomo, paaiškinimas yra gilesnis nei moralinis indiferentizmas, kurį būtų galima įtarti skaitant novelę paviršutiniškai.“⁴² Arba žvilgsnis į „Nukryžiuotąją“, cituojant šią novelę plačiau nei kitas, pasakant, kad moteriškumas yra „aukštu stilium iškomentuotas“. Tikrai – tik iš Donato Saukos ir pamačiau, koks aukšto stiliaus yra savickiškas moters gynimas: „Ji buvo visų žvalgoma, kaip už kokias nuodėmes prie kryžiaus kalama. Dėl

⁴⁰ *Ten pat.*

⁴¹ *Ten pat.*, 43.

⁴² *Ten pat.*, 87.

to tik, kad moteriškė. Bet jos kūnas dingso. Toji mėsa, tasai amžinas *fleischas*. Buvo tik paveikslas, buvo tik stiprių ir meistriškų linijų aprėpta. Buvo – Moteris. Ji buvo kaip šventa. Tai yra be nuodėmės.“

Analizė, interpretacija – pirmiausia ir yra *žvilgsnis, pamatymas* to, kas kito *pamatyta*. Ir kas dar nepamatyta, tik dabar, šiuo minties aktu, šiuo sąmonės judesiu-aktu užkliudoma. Taip klostosi ir humanistika – iš pamatymo pamatymų, iš pasakymo pasakymų. Iš naujų pastebėjimų ir tikslingų stiliaus žingsnių. Studija apie Jurgį Savickį yra aukščiausia Donato Saukos humanistikos viršukalnė, labiausiai išryškinanti ir jo figūros stilistinį individualumą.

Pabaigai – grįžtamasis žingsnis prie pradžios *horizonto*. Fenomenologijos tra-

dicijoje tai *išgyvenimų, patyrimų* erdvė. „Nėra ir negali būti daikto, nedalyvaujančio Žemės, Dangaus ir Horizonte žaismės misterijoje, arba neturinio bent vienos iš trijų pamatinių duočių“, – teigia Arvydas Šliogeris⁴³. Horizonte linija, kur žemė susitinka su dangum. Kito horizonto laikinoji būtis neturi, bet turi daug galimybių patyrimo, taip pat ir refleksinio, būdu plėsti jo ribas. Apie tai Donatas Sauka kalba *Žemaitės stebuklo* pabaigoje – kaip galimą humanistikos perspektyvą: „Apibrėžti kultūros orbitą, įeiti į ją – plėsti savo dvasinio patyrimo ribas.“

Dvasinio patyrimo ribos mums yra ir kultūros orbitos ribos.

⁴³ Arvydas Šliogeris, „Patyrimo link“, *Problemos* 70, 2006, 87.

FRAGEND ZU DENKEN; AUF DIESE WEISE UND ANDERS ZU DENKEN

Viktorija Daujotytė

Z u s a m m e n f a s s u n g

Im Artikel *Fragend zu denken; auf diese Weise und anders zu denken* werden wissenschaftliche Werke vom langjährigen Professor von Vilnius Universitäts' Lehrstuhl für litauische Literatur Donatas Sauka analysiert und die Eigenartigkeit vom Sehen-Denken hervorgehoben. Die Position des Standpunktes des Artikels wird als *antropologische Phänomenologie* bezeichnet. Man argumentiert damit, dass solche methodologische Grundlage auch dem Professor Donatas Sauka nahegelegen ist. Problemmonographie *Der Epilog von Faust's Zeitalter* wird als eine Zusammenfassung von Positionen und Grundlagen sowie auch als ein Werk der umfangreichsten Analyse bezeichnet. Man achtet auf die Beharrlichkeit

und Eigenartigkeit der philologischen Arbeit, und auf dieser Grundlage werden manche Akzente sowohl im Zusammenhang mit der wissenschaftlichen, als auch mit der persönlichen Charakteristik des Professors angeführt. Wenn man die Quellen und die Wichtigkeit, sich zu Anfängen zurückzukehren, betont, werden Werke der literarischen Volkskunst kurz präsentiert. Vor allem achtet man auf die Monographien *Das Wunder von Žemaitė und Jurgis Savickis – die Chiffre der Literatur des 20-igsten Jahrhunderts*; diese wird als der höchste Punkt der Literaturwissenschaft von Donatas Sauka bezeichnet und vor allem darin kommt der individuelle Figurenstil zum Vorschein.

Gauta 2009 10 16
Priimta skelbti 2009 10 30

Autorės adresas:
Lietuvių literatūros katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius
El. paštas: viktorija.pakeriene@flf.vu.lt